

Försvarsvilja och gemenskap

Betydelsen av förtroende och demokrati för försvarsviljan

Herman Andersson, Christoffer Wedebrand

Det här memot är en sammanfattning av rapporten *Försvarsvilja och gemenskap: Om betydelsen av förtroende och demokrati för försvarsviljan* (Andersson och Wedebrand 2024; i rapporten anges alla källor som memot vilar på). Memot och rapporten handlar om hur svenskarnas försvarsvilja hänger samman med deras förtroende – för landets myndigheter, politiker och totalförsvar – och deras tillfredsställelse med den svenska demokratin. Påfallande ofta antas att försvarsvilja beror av faktorer som dessa, bland annat i regeringens propositioner och i olika myndighetstexter. Samtidigt framstår inte dessa antaganden som särskilt väl underbyggda empiriskt. Därför genomfördes en omfattande enkätundersökning i samarbete med Statistikmyndigheten (SCB), för att titta på hur det egentligen förhåller sig. Vilka samband går att se i datamaterialet?

FÖRESTÄLLNINGAR OM FÖRSVARSVILJAN

Kanske går det att sammanfattande säga att försvarsvilja antas hänga samman med den sociala sammanhållningen i samhället. Ibland framförs dessa påståenden på en ganska allmän nivå och andra gånger nedbrutet i mer konkreta faktorer. Exempelvis har Försvarsberedningen gjort gällande att: ”Befolkningens känsla av samhörighet med och delaktighet i samhället har stor betydelse för försvarsviljan och viljan att delta och investera i totalförsvaret.” Bland de mer konkreta uttrycken för den sociala sammanhållningen kan följande nämnas:

- förtroendet mellan människor
- förtroendet för myndigheter
- förtroendet för statsledningen/politiker
- förtroendet för totalförsvaret som sådant
- Sveriges demokratiska samhällsskick
- uppfattningen om hur det är att leva i Sverige
- totalförsvarets folkförankring, inklusive engagemanget i de frivilliga försvarsorganisationerna

Rapportförfattarna tycker själva att det vore mycket positivt om försvarsviljan visade sig hänga samman med det ovanstående. Försvarsviljan skulle då kunna stärkas genom att göra samhället bättre. Som författarna ser det är förtroende och demokrati mycket värdefulla företeelser i sig själva. Så bra då om de också visar sig stärka försvarsviljan. Samtidigt går det inte att ta för givet att det finns en sådan koppling. Man bör komma ihåg att

försvarsviljan framstår som hög även i länder som har utmärkts av lågt förtroende för landets myndigheter och politiker, vilket inte minst det ukrainska folket och dess ihärdiga motstånd mot den ryska aggressionen är ett exempel på. Detta understryker angelägenheten av denna studie, inte minst då felaktiga antaganden om vilka faktorer som driver försvarsviljan riskerar leda till ineffektiva, verkningslösa eller i värsta fall kontraproduktiva åtgärder vid försök att stärka densamma.

Metod

I studien undersöktes sambandet mellan försvarsviljan och den sociala sammanhållningen ur flera perspektiv. De uttryck för social sammanhållning som stod i fokus i analysen rörde människors förtroende för myndigheterna, politikerna, och totalförsvaret som sådant (i meningen den förväntade beredskapen) och tillfredsställelsen med den svenska demokratin. Enkätfrågorna var följande:

- Allmänt sett, vilket förtroende har du för det sätt på vilket svenska myndigheter sköter sitt arbete?
- Allmänt sett, vilket förtroende har du för det sätt på vilket svenska politiker sköter sitt arbete?
- Vilken beredskap tror du att det idag finns i Sverige att hantera ett militärt angrepp?
- Allmänt sett, hur nöjd är du med det sätt på vilket den svenska demokratin fungerar?

Även försvarsviljan som sådan belystes ur tre olika perspektiv, genom följande enkätfrågor som ramades in av ett övergripande scenario:

- I ett sådant scenario [där Sverige angrips militärt av ett annat land], skulle du tycka att Sverige bör eller inte bör göra väpnat motstånd?
- Med fara för ditt eget liv, hur villig skulle du vara att i en stridande roll delta i Sveriges försvar?
- Med fara för ditt eget liv, hur villig skulle du vara att i en icke-stridande roll delta i Sveriges försvar?

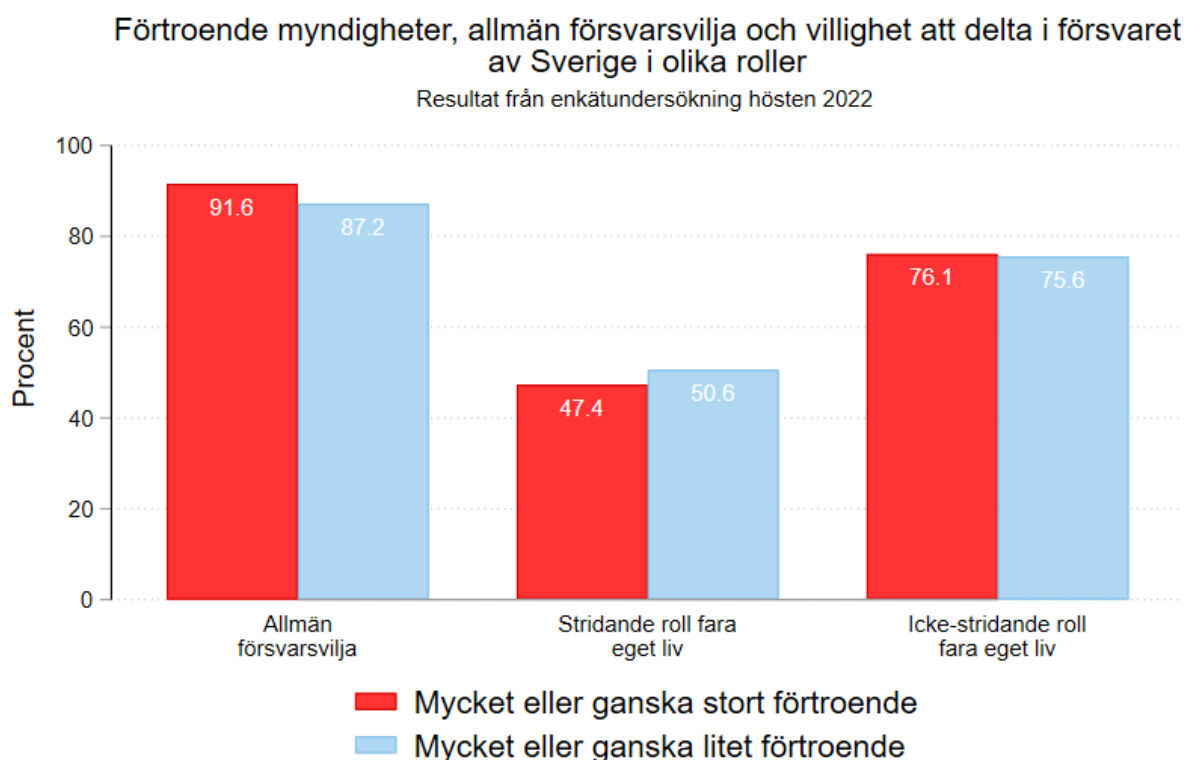
Resultaten vilar på data från en enkätundersökning utförd av SCB på uppdrag av FOI under hösten 2022. Enkäten gick ut till 5 050 personer och totalt inkom 1810 svar, vilket motsvarar en svarsfrekvens på omkring 36 %. Undersökningens målpopulation, alltså den grupp som studerades och som ovan benämns ”svenskarna”, bestod av alla som när enkäten skickades ut var folkbokförda i Sverige och som var 18 år eller äldre.

Analysresultat

I ett första steg av analysen slogs svarsalternativen samman så att de bildade ett positivt/jakande respektive ett negativt/nekande alternativ. Resultaten av denna del av analysen visade att det helt klart går att se vissa statistiskt signifikanta samband mellan de olika försvarsviljetyperna å ena sidan samt förtroendeformerna och tillfredsställelsen med demokratin å den andra.

Samtidigt framstod skillnaderna som mycket små. Se figur 1 för ett exempel. Mönstret var samma oavsett typ av försvarsvilja och oavsett om det gällde förtroendet för myndigheterna, politikerna, totalförsvaret eller tillfredsställelsen med demokratin. Staplarna i figur 1 visar andelen respondenter som valde något av de positiva alternativen på frågorna om försvarsvilja. Alltså att Sverige absolut eller troligen borde göra väpnat motstånd, samt att respondenterna vore mycket eller ganska villiga att själva delta i försvaret.

De röda staplarna fångar in de respondenter som valde något av de positiva alternativen på frågorna om deras förtroende för myndigheterna, medan det omvända gäller för de blå staplarna. I ett andra steg av analysen genomfördes ett antal regressionsanalyser. Analyserna jämförde försvarsviljan mellan de personer som

Figur 1. Allmän och personlig försvarsvilja, förtroende för svenska myndigheter.

valde det mest positiva svarsalternativet på enkätens frågor om olika former av förtroende och tillfredsställelsen med demokratin med övriga grupper. Denna analys svarade på frågan om de som valde det mest positiva svarsalternativet också var mer sannolika än andra grupper att uppge en starkare försvarsvilja. Som framgår av det följande var resultaten av dessa senare analyser ganska splittrade, men sammanfattande kan ändå sägas att det inte gick att se några entydiga linjära samband.

Resultaten var följande:

- För viljan att ta en stridande roll gick det inte att iaktta några statistiskt signifikanta samband med förtroendet för myndigheterna, politikerna eller tillfredsställelsen med demokratin. Däremot verkade viljan att ta en stridande roll vara högre för de respondenter som bedömde den svenska beredskapen att hantera ett militärt angrepp som mycket god, jämfört med de som bedömde den som inte särskilt eller inte alls god.
- För viljan att ta en icke-stridande roll gick det inte att se några signifikanta samband med förtroendet för politikerna eller den förväntade beredskapen, men däremot i samtliga fall för förtroendet för myndigheterna och tillfredsställelsen med demokratin.
- För den allmänna försvarsviljan gick det att se signifikanta samband mellan förtroendet för politikerna och tillfredsställelsen med demokratin i samtliga fall. Men endast i vissa fall för förtroendet för myndigheterna jämfört med de som hade ganska stort förtroende och den bedömda beredskapen jämfört med de som bedömde beredskapen som inte särskilt eller inte alls god.

I ett tredje och avslutande steg av analysen undersöktes alla variabler tillsammans samtidigt i en enda stor och gemensam multivariat regressionsmodell. De olika variablerna (förtroendeformerna och synen på demokratin) kan såklart antas överlappa med och påverka varandra. Exempelvis kanske de respondenter som har ett stort förtroende för myndigheterna också ofta är mer nöjda med hur demokratin fungerar. Detta innebär att det som vid första anblicken förefaller vara en inverkan av förtroendet på försvarsviljan i själva verket grundar sig i tillfredsställelsen med demokratin – eller tvärtom.

Den multivariata analysen gjordes därför för att kunna kontrollera för inverkan av alla variabler på en och samma gång. Vad som kunde konstateras vid denna analys var att de båda variablerna förtroende för myndigheter och politiker (med ett undantag) inte

uppvisade några signifikanta samband med försvarsviljan. Det innebär alltså att de som hade mycket högt förtroende inte hade en statistiskt signifikant högre försvarsvilja än övriga. Däremot tyder resultaten på att de som var mycket nöjda med den svenska demokratin både hade en högre allmän försvarsvilja än andra och var mer villiga att ta en icke-stridande roll. Men det verkade inte som att viljan att ta en stridande roll påverkades av tillfredsställelsen med demokratin. Vad gäller bedömningen av beredskapen var bilden så gott som den motsatta.

Praktisk och statistisk signifikans

Det är viktigt att komma ihåg att statistik signifikans inte är detsamma som en praktiskt eller policymässigt relevant skillnad. Enkelt uttryckt handlar praktisk signifikans om ifall skillnaderna är tillräckligt stora för att spela någon roll. Frågan är alltså inte, som vid statistik signifikans, om det finns några skillnader alls, utan om dessa är tillräckligt stora för att tas hänsyn till.

Praktisk signifikans är förstås något subjektivt som beror av kontexten. En procentenhets skillnad kan i ett sammanhang vara väldigt mycket, men i ett annat en helt obetydlig skillnad. I exempelvis en enkätundersökning om vilket parti man skulle rösta på om det vore val idag kan en eller några procentenheter ha stor betydelse. Det kan avgöra om ett parti klarar riksdagsspärren, vem som blir statsminister och den förda politiken under de kommande åren. I den kontexten kan även små skillnader vara praktisk signifikanta.

Det är däremot inte lika givet att en ökning på några procentenheter i andelen villiga att ta en stridande roll har någon praktisk betydelse. Om exempelvis andelen villiga att delta i försvaret i en stridande roll redan är betydligt större än behovet av personal är nog snarare den relevanta policyfrågan hur den redan befintliga viljan kan omsättas i praktisk handling, snarare än hur man bör gå tillväga för att öka andelen villiga.

Det framstår som att de statistiskt signifikanta skillnader som går att iaktta i studiens analyser är så små att de saknar praktisk signifikans. Det betyder givetvis inte att det inte finns några skillnader i försvarsvilja mellan olika grupper, men de framstår ändå som ganska oväsentliga.

(O)framkomliga vägar för att stärka och vidmakthålla försvarsviljan

Det civila försvaret ska bidra till att stärka försvarsviljan (Regeringskansliet) och den sociala sammanhållningen pekas ofta ut som en möjlig väg för att nå detta mål. Men är det en rimlig väg att gå? Det går att argumentera för

att åtminstone tre kriterier måste vara uppfyllda för att det ska vara meningsfullt att försöka påverka försvarsviljan genom en eller annan åtgärd. För att det första måste det råda ett statistiskt och praktiskt signifikant samband mellan försvarsviljan och de variabler som åtgärden försöker manipulera, exempelvis förtroendet för politikerna. För det andra måste det finnas en tillräckligt stor grupp att påverka för att få nämnvärd inverkan på försvarsviljan på totalen. För det tredje måste samhället ha förmåga att påverka variabeln i fråga.

I ljuset av dessa kriterier framstår det som en tveksam ansats att försöka stärka försvarsviljan genom att på olika sätt höja den sociala sammanhållningen i samhället. Åtminstone tyder denna studie på att det ofta inte föreligger några samband dessa variabler emellan. I varje fall inte för de variabler som har undersökts i denna studie. Även när det går att se statistiska samband är skillnaderna mellan grupperna i praktiken tämligen små.

Den sociala sammanhållningen i Sverige framstår som hög. Exempelvis var omkring 80 % av respondenterna mycket eller ganska nöjda med den svenska demokratin. Det ligger utanför den här studien att undersöka hur hög nöjdheten med demokratin kan bli. Men att göra alla invånare nöjda är sannolikt svårt. Det gör att det åtminstone går att ifrågasätta hur stor den påverkansbara gruppen faktiskt är. För författarna till denna studie framstår det också som oklart i vilken utsträckning det över huvud taget går att medvetet och aktivt påverka variabler som tillfredsställelsen med demokratin.

För att illustrera de begränsade positiva effekterna på försvarsviljan som de undersökta variablerna har går det att göra ett räkneexempel. Anta att det är möjligt att få alla som bedömer den svenska beredskapen som

inte alls bra att istället bedöma den som mycket god. Anta vidare att fördelningen av villigheten att ta en stridande roll skulle vara samma som för de som redan innan bedömt beredskapen som mycket god. Allt annat lika skulle det enligt undersökningens data innebära att andelen mycket villiga att ta en stridande roll skulle öka med endast 2,7 procentenheter. Andelen ganska villiga skulle vara i stort sett oförändrad. Detta kan inte beskrivas som annat än försvinnande små skillnader.

AVSLUTANDE DISKUSSION

Det går att fråga sig varför de olika förtroendeformerna och tillfredsställelsen med demokratin inte har någon större påverkan på försvarsviljan. Det är utifrån studien omöjligt att svara på detta, men det går att spekulera. En möjlighet är att de olika formerna av förtroende och den upplevda nöjdheten över den svenska demokratin är mycket hög i Sverige även hos de personer som explicit säger att de har lågt förtroende eller är missnöjda.

Med andra ord kanske det för de allra flesta boende i Sverige handlar om olika grad av hög social sammanhållning snarare än högt och lågt i absoluta termer. Eller för att uttrycka det mer rakt: Att säga sig ha mycket lågt förtroende för myndigheterna i Sverige är förmodligen en annan sak än att säga samma sak som invånare i en *failed state*. Trots vissa samhällsproblem måste ändå Sverige sägas vara ett väl fungerande land. En annan tänkbar förklaring till resultaten är förstås också att det helt enkelt är andra faktorer som driver försvarsviljan än de som har undersökts och som ofta återkommer i diskussionerna om försvarsvilja på policynivå. ■